

KS. RYSZARD KAMIŃSKI

KS. PROF. DR HAB. JAN WAL
TEOLOGIEM PASTORALISTĄ PRZEŁOMU XX i XXI WIEKU

Teologia pastoralna ma swoją historię. Istniała ona w Kościele zawsze, chociaż – podobnie jak inne dziedziny teologii – przez wiele wieków nie była wyodrębnioną dyscypliną w całości nauk teologicznych. Najpierw refleksja nad sposobami realizacji życia chrześcijańskiego była wpleciona w całość nauk teologicznych i wykładana wraz z całą teologią. Potem, po wyodrębnieniu się wielu dyscyplin teologicznych, wykładano ją razem z teologią moralną, teologią dogmatyczną, prawem kanonicznym, mistyką, ascetyką itd.

Teologia pastoralna jako samodzielna dyscyplina naukowa jest stosunkowo młoda – liczy sobie 230 lat. Jej rozwój zależał od wielu czynników i był naznaczony w poszczególnych okresach znamionami rozkwitu lub застоju. W rozwoju teologii pastoralnej jako samodzielnej dyscypliny teologicznej można wyróżnić kilka okresów, a w nich różne kierunki i ujęcia¹.

W rozwoju współczesnej teologii pastoralnej najważniejszym wydarzeniem był Sobór Watykański II. Dokumenty soborowe otworzyły przed teologią pastoralną nowe perspektywy i zadania, wskazały na nowy styl i metodę prowadzenia refleksji teologiczno-pastoralnej. Soborowe spojrzenie na Kościół² i na miejsce Ludu Bożego w świecie współczesnym³ wywarło duży wpływ na

Ks. prof. dr hab. RYSZARD KAMIŃSKI – Kierownik Katedry Pastoralnej Szczegółowej i Kurator Katedry Duszpasterstwa Rodzin w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji: ul. Chopina 23/8, 20-023 Lublin; e-mail: teopast@kul.lublin

¹ R. Kamiński. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. Kraków 2001 s. 9.

² Zob. J. C. Groot. *Nowa definicja Kościoła Powszechnego*. W: *Nowy obraz Kościoła*. Red. B. Lambert. Warszawa 1968 s. 13-21; R. Łukaszyk. *Pojęcie Kościoła jako Ludu Bożego w eklezjologii Vaticanum II*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 16:1969 z. 2 s. 50-61; E. Fischer. *Kirche und Kirchen nach dem Vaticanum II*. München 1967 s. 44-68.

³ Zob. A. Luneau, M. Bobichon. *Kościół Ludem Bożym*. Warszawa 1980; E. Schillebeeckx. *Kościół a ludzkość*. „Concilium” (wyd. polskie) 1965/66 nr 1-10 s. 27-40.

kształtowanie się nowej świadomości eklezjalnej, ale także na nowy sposób prowadzenia refleksji naukowej przez teologów-pastoralistów.

1. FORMACJA TEOLOGICZNOPASTORALNA

KS. JANA WALA

Trwanie Soboru Watykańskiego II (1961-1965) zbiegło się z okresem formacji kapłańskiej i teologicznej kleryka Jana Wala w Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Krakowie. Okres posoborowych zmian w Kościele i w teologii pastoralnej przypadł na czas pracy parafialnej ks. Jana Wala jako wikariusza (1966-1977), pracy kurialnej jako dyrektora Wydziału Duszpasterstwa Charytatywnego Kurii Metropolitarnej w Krakowie (1977-1986) i wreszcie naukowej jako licencjusza teologii (1976), doktora (1981), doktora habilitowanego (1984) i w tym czasie kierownika Katedry Teologii Pastoralnej PAT (1987), docenta (1989), profesora nadzwyczajnego (2000) i profesora zwyczajnego (2006).

Przemiany dokonujące się w Kościele i w teologii pastoralnej pod wpływem przygotowań do Soboru Watykańskiego II i potem dokumentów soborowych rozwijały zainteresowania pastoralne kleryka, a od 1966 r. młodego kapłana. Duży wpływ na rozwój wrażliwości pastoralnej ks. Jana Wala miały dokumenty soborowe, co znalazło potwierdzenie w temacie podjętej na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie pracy doktorskiej (*Problem dialogu w dokumentach Vaticanum II oraz w orzeczeniach Stolicy Apostolskiej z okresu „concilium i postconcilium”*, 1981) oraz pracy habilitacyjnej (*Soborowa wizja duszpasterstwa charytatywnego. Studium pastoralno-kanoniczne*, 1984).

Powstająca na bazie dokumentów soborowych bardzo bogata literatura teologicznopastoralna skłaniała młodego kapłana do całościowego i krytycznego spojrzenia na dotychczasowe koncepcje teologii pastoralnej i duszpasterstwa. Także parafialna działalność duszpasterska oraz działalność w Referacie Duszpasterstwa Charytatywnego Kurii Metropolitarnej w Krakowie ukazała, że słabością polskiego katolicyzmu i jednocześnie dziedziną wymagającą pilnych zmian jest niedorozwój życia społecznego. Duszpasterstwo musi kłaść większy nacisk na kształtowanie społecznego i charytatywnego wymiaru wiary katolickiej. W zsekularyzowanym świecie to, co doczesne, winno objawiać to, co Boskie: „albowiem kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi” (1 J 4, 20). Duszpas-

terstwo musi w większym stopniu zachęcać katolików do działania w świecie w imieniu własnym” (KDK 76)⁴.

O profesjonalnym wchodzeniu ks. Jana Wala w szeroko rozumianą teologię pastoralną, a zwłaszcza w teologię charytatywną i dialogikę świadczą jego publikacje z tamtego okresu, wysoko ocenione przez badaczy tej dyscypliny. Są to artykuły publikowane na łamach „Analecta Cracoviensia”, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi”, „Polonia Sacra”, „Tygodnika Powszechnego”, „Wiadomości Charytatywnych” i w pracach zbiorowych wydawanych przez różne ośrodki teologiczne. Świadczy o tym także wydane przez ks. J. Wala *Vademecum dialogu* (Kraków 1998).

2. WKŁAD W ODNOWĘ KONCEPCJI TEOLOGII PASTORALNEJ

Ks. Jan Wal miał świadomość, że w okresie powojennym, a szczególnie po Soborze Watykańskim II panuje duże zainteresowanie teologią pastoralną. Zainteresowanie to było wywołane nowymi warunkami, w jakich znalazł się Kościół i realizowane przez niego duszpasterstwo. Zmienione warunki i dokonujące się przemiany w świecie wymagały uwspółcześnienia form, metod i sposobów duszpasterzowania. W związku z tym rozwinęła się literatura, obejmująca różne dziedziny teologii pastoralnej. Teologowie dążyli do pogłębienia teologicznych podstaw teologii pastoralnej. Socjologowie usiłowali zgłębić dotychczasową wiedzę o środowisku, warunkach i potrzebach współczesnego człowieka, psychologowie pastoralni wyjaśniali obraz Boga, człowieka i Kościoła jako wspólnoty osób wierzących. Z niepokojem przyjmowano fakt, że powyższe kierunki rozwijają się obok siebie, nie tworząc pożądanej syntezy. Ten niepokój znajdował realizację badawczą u wielu pastoralistów, psychologów i socjologów religii. Kierując się odpowiedzialnością naukową, poświęcali oni temu zagadnieniu wiele miejsca w swoich publikacjach, uwrażliwiających na potrzebę badań interdyscyplinarnych w teologii pastoralnej.

Dorobek naukowy ks. prof. Jana Wala charakteryzuje się otwartością na współpracę teologii pastoralnej nie tylko z socjologią religii, katolicką nauką

⁴ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* wprowadza rozróżnienie działalności „w imieniu Kościoła” i „w imieniu własnym” (KDK 76). Pierwsza z nich wymaga misji Kościoła, druga może być podejmowana we własnym zakresie, jednakże musi być oparta na Ewangelii oraz społecznym nauczaniu Kościoła.

społeczną, psychologią i pedagogiką religii, ale także z antropologią pastoralną, prawem kanonicznym itd. Ks. Profesor jest bowiem przekonany, że tworzenie modeli teologicznych adekwatnych do obecnych realiów wymaga nie tylko oparcia się na biblistyce i teologii, ale także rozeznania „tu i teraz” Kościoła, czyli uwzględniania wyników badań empirycznych oraz osiągnięć wspomnianych wyżej nauk zajmujących się działalnością ludzką.

Według ks. prof. Jana Wala teologia pastoralna jest nauką interdyscyplinarną. Stanowisko to potwierdził także wieloma swoimi publikacjami. W taki nowoczesny sposób uprawiania teologii pastoralnej ks. prof. Jan Wal wprowadzał także swoich uczniów. Wiele prac napisanych pod jego kierunkiem opiera się na badaniach własnych lub wykorzystuje osiągnięcia innych dyscyplin teologicznych lub humanistycznych, zajmujących się działalnością ludzką. Ks. prof. Jan Wal wykorzystuje w twórczości pastoralnej także dokumenty Kościoła zarówno powszechnego, jak i Kościołów partykularnych, co osadza jego refleksję teologicznopastoralną na solidnym fundamencie oficjalnego nauczania i ustawodawstwa Kościoła, a jednocześnie Autor stara się swój dorobek naukowy dobrze usytuować w realiach prawnych, społecznych, politycznych i religijnych w Polsce.

3. WKŁAD W ŁĄCZENIE TEORII Z PRAKTYKĄ W TEOLOGII PASTORALNEJ

W teologii pastoralnej podejście do problemu stosunku teorii i praktyki kościelnej charakteryzowało się często uproszczeniami i jednostronnością. Tymczasem przy dwubiegunowej zależności teorii i praktyki każda próba ukazania dominacji jednego z tych czynników jest daremna, niezależnie od tego, z której strony byłaby podnoszona. Każda jednostronna refleksja zakłóca równowagę w teologii pastoralnej, ponieważ przeciwstawia obustronnie uwarunkowaną rzeczywistość. Między teorią i praktyką zachodzi jakościowa przemiana – teoria potrzebuje oparcia dla siebie bądź sprawdzenia przez istniejącą praktykę, z kolei praktyka kościelna potrzebuje oceny w kontekście istniejącej teorii. Teoria i praktyka w teologii pastoralnej nie są ani przeciwstawne, ani nie stoją obok siebie, ale stanowią jedność dwubiegunową i zróżnicowaną⁵.

⁵ R. K a m i ń s k i. *Teoria działania Kościoła jako problem teologii pastoralnej*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 29:1982 z. 6 s. 57-63; R. Z e r f a s s. *Praktische Theologie als Hand-*

Sekularyzacja współczesnych społeczeństw, pozbawionych często wrażliwości na racje teologiczne, bardziej krytyczne niż dawniej podejście ludzi do wszelkiej teorii i praktyki, w tym także do działalności Kościoła, oraz istniejąca już od lat współpraca teologii pastoralnej z nowoczesnymi naukami prakseologicznymi, a także włączenie niektórych zasad tych dyscyplin naukowych do refleksji nad działalnością praktyczną Kościoła wzmagają potrzebę przemyślenia wzajemnej zależności teorii i praktyki kościelnej.

Na powyżej omówioną potrzebę szczególnie uwrażliwiony jest właśnie ks. prof. Jan Wal. Dlatego ma on nieocenione zasługi w upowszechnianiu w Polsce podejścia do łączenia teorii naukowych z istniejącą praktyką duszpasterską. Zasadę łączenia teorii i praktyki w teologii pastoralnej ks. prof. Jan Wal stosował nie tylko sam w swojej działalności naukowej i duszpasterskiej, ale także uwrażliwiał na stosowanie tej zasady także swoich uczniów. Wymownym przykładem są wydawane przez ks. prof. Jana Wala materiały duszpasterskie na Tydzień Miłosierdzia w poszczególnych latach. Terenem wykorzystania teologicznej teorii w praktycznym działaniu oraz praktyki kościelnej w teologicznopastoralnej refleksji naukowej są także publikacje o tematyce charytatywnej oraz działalność charytatywna ks. prof. Jana Wala na terenie Archidiecezji Krakowskiej. Przez zestawienie realizowanej praktyki z teorią krytyczną i doświadczeniem innych środowisk osiągał nowe spojrzenie, potrzebny dystans i cenne doświadczenie, które pozwalało na realizowaną działalność spojrzeć bardziej obiektywnie i wszechstronnie.

4. WKŁAD W POGŁĘBIENIE SPOŁECZNEGO WYMIARU DUSZPASTERSTWA

Oryginalny wkład myśli teologicznopastoralnej ks. prof. Jana Wala można odnaleźć na polu duszpasterstwa społecznego. Ks. Profesor w wielu swoich publikacjach domagał się, aby w refleksji pastoralnej kłaść większy nacisk na kształtowanie społecznego wymiaru wiary katolickiej. Zaangażowanie bowiem w to, co doczesne, winno objawiać to, co Boskie⁶. Ks. prof. Jan

lungswissenschaft. W: *Praktische Theologie heute*. Hrsg. von F. Klostermann, R. Zerfass. München–Mainz 1974 s. 163-164; *Praxis ohne Theorie?* „Diakonia/Seelsorger” 2:1971 s. 152; W. Greive. *Praxis und Theologie*. München 1975 s. 7.

⁶ Działalność Kościoła może być rozumiana jako bezpośrednia lub pośrednia misja Kościoła. Rozróżnienie na misję pośrednią i bezpośrednią nie jest nowe, gdyż występowało w działalności Kościoła od zawsze. Niejednokrotnie w przeszłości Kościół pełnił szersze zadania, warunkujące

Wal, zgodnie z nauczaniem Kościoła współczesnego, misję Kościoła rozumie szeroko – nie tylko jako pośrednictwo zbawcze, ale także jako zespół warunków umożliwiających wypełnienie tej misji. Tak rozumiana misja Kościoła (ewangelizacja) obejmuje człowieka tak w wymiarze łaski i zbawienia, jak i w wymiarze czasowej i ziemskiej egzystencji. W tym znaczeniu ks. prof. Jan Wal, zgodnie z nauczaniem Jana Pawła II, budowanie sprawiedliwego porządku społecznego, obronę godności i praw człowieka itd. włączał w integralne posłannictwo ewangeliczne Kościoła (por. LE 24). Inspiracją do tych badań było zawsze nauczanie papieża Jana Pawła II.

Według ks. prof. Jana Wala w misji Kościoła najważniejsze jest kształtowanie świadomości religijnej, zwłaszcza spójnego światopoglądu religijnego. Artykułowanie się pluralizmu kulturowego, pojawienie się wielu alternatyw, opcji i wyborów domaga się ze strony Kościoła położenia nacisku na większą wiedzę religijną, kształtowanie świadomych i pogłębianych motywacji, poszukiwanie konsensu w dziedzinie wiary i moralności. Ks. prof. Jan Wal postulował, aby występujący proces pluralizmu znajdował pozytywną interpretację i wiązał się z pogłębieniem świadomości religijnej. Według Ks. Profesora szczególnej uwagi pastoralnej wymagają katolicy zaniedbani religijnie, którzy często skazani na samych sobie, zbyt łatwo odchodzą od Kościoła.

Według ks. prof. Jana Wala duszpasterstwo powinno być bardziej skoncentrowane na kształtowaniu zachowań religijnych, społecznych i moralnych. Należy położyć większy nacisk na wychowanie do chrześcijaństwa, interakcyjnego i zaangażowanego. W zakresie zachowań moralnych duszpasterstwo powinno poświęcić więcej uwagi kształtowaniu właściwego stosunku do otaczającej rzeczywistości, a zwłaszcza pracy, kształtowaniu kultury życia społecznego, postaw moralnych, odpowiedniej hierarchii wartości oraz preferencji i wyborów życiowych umotywowanych religijnie. Zwalczanie plag społecznych i budowanie postaw pozytywnych wymaga integralnego oddziaływania Kościoła, państwa i społeczeństwa.

wypełnienie jego misji bezpośredniej, np. zadania społeczne, gospodarcze, oświatowe itd. Zadania te były traktowane jako działania pastoralne i jako konieczny warunek normalnego rozwoju życia religijnego. W. P i w o w a r s k i. *Duszpasterstwo wiejskie dziś*. „Więź” 27:1984 nr 6 s. 41.

5. WKŁAD W ROZWÓJ CHARYTATYWNEJ DZIAŁALNOŚCI KOŚCIOŁA

Badania naukowe dotyczące teologii i duszpasterstwa charytatywnego stanowią najważniejszy teren działalności ks. prof. Jana Wala⁷. Osiągnięcia naukowe poparte praktyczną działalnością na stanowisku Dyrektora Wydziału Charytatywnego Kurii Metropolitarnej w Krakowie czynią ks. prof. Jana Wala niekwestionowanym autorytetem w tej dziedzinie. Wkład Ks. Profesora w rozwój teologii charytatywnej jest wielki i dotyczy podstaw tej dyscypliny naukowej, jak i praktycznych rozwiązań. Wiele miejsca w jego badaniach zajmują kwestie dialogu, współpracy charytatywnej oraz formacji charytatywnej.

W naświetlaniu problemów społeczno-charytatywnych ks. prof. Jan Wal ma podejście szerokie i merytoryczne. Jest przekonany, że w obecnej rzeczywistości w Polsce duszpasterstwo społeczno-charytatywne powinno być traktowane priorytetowo. Realizacja tego założenia wymaga nie tylko otwartości na opcję na rzecz ubogich i potrzebujących, ale także pogłębionej refleksji naukowej.

Ponieważ „caritas” jako funkcja Kościoła w refleksji naukowej i działalności ks. prof. Jana Wala stanowi przedmiot wielu innych, szczegółowych opracowań, w mojej refleksji na temat jego działalności charytatywnej ograniczę się tylko do powyższych stwierdzeń.

6. WKŁAD W UKAZANIE ROLI DIALOGU W ŻYCIU KOŚCIOŁA

Według ks. prof. Jana Wala ze względu na wzrost w dzisiejszych czasach relatywizmu, zagubienia moralnego, indyferentyzmu oraz sekularyzację życia istnieje pilna potrzeba poszukiwania tego, co ludzi łączy, a nie dzieli. Ważna rola dialogu w życiu społecznym, politycznym, religijnym, w działalności państwa i Kościoła jest czymś oczywistym. W związku z tym wzrasta u ludzi, zwłaszcza uczestniczących w życiu publicznym, ranga dialogu w kształtowaniu stosunków społecznych. Te i wiele innych motywów spowodowało, że problematyka szeroko pojętego dialogu stała się pasją badaw-

⁷ Tytułem przykładu można tu przywołać takie publikacje ks. prof. Jana Wala, jak *Wychowanie dzieci i młodzieży do miłosierdzia* („Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 122:1984 nr 7-8 s. 171-186) czy *Funkcje charytatywne parafii dawniej i dziś*.

czą ks. prof. Jana Wala⁸. Z tej dziedziny, podobnie jak z teologii charytatywnej, powstało wiele jego publikacji. Ks. prof. Jan Wal opowiada się za nazywaniem nauki o dialogu dialogiką – dialogika zajmuje się ogólnymi właściwościami, warunkami i przebiegiem procesu dialogowego⁹. Badania naukowe ks. prof. Jana Wala w ramach dialogiki koncentrują się na interdyscyplinarności wiedzy dialogicznej, istocie dialogu, jego uwarunkowaniach i trudnościach, rodzajach dialogu, metodyce dialogowania i edukacji dialogicznej.

Należy stwierdzić, że wkład badawczy ks. prof. Jana Wala w rozwój dialogiki jest pionierski. Jego zasługi na tym polu są tym większe, że dotychczas na temat dialogu Kościoła – dialogu zbawienia w Kościele i dialogu apostołskiego Kościoła – powstało niewiele opracowań.

7. WKŁAD W PROMOCJĘ KADRY NAUKOWEJ I DUSZPASTERSKIEJ

Od 1985 r. ks. prof. Jan Wal prowadzi nieprzerwanie, także po przejściu na emeryturę w 2008 r., zajęcia dydaktyczne w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Są to wykłady monograficzne i kursoryczne, seminaria i ćwiczenia. Miał także wykłady gościnne na Słowacji. Wykłady te dotyczyły zagadnień z teologii pastoralnej ogólnej i teologii pastoralnej szczegółowej, zwłaszcza problematyki dialogu, duszpasterstwa społecznego i teologii charytatywnej. Dużą wagę ks. prof. Jan Wal przywiązywał zawsze do prowadzonych seminariów naukowych – doktorskich i magistersko-licencjackich.

Duży jest wkład ks. prof. Jana Wala w promowanie kadry naukowej nie tylko w Polsce, ale także w krajach ościennych. Pod jego kierunkiem powstało 11 doktoratów, 24 licencjaty kanoniczne z teologii i 112 magisteriów.

⁸ Oto niektóre publikacje ks. prof. Jana Wala na temat dialogu: *Vademecum dialogu*. Kraków 1998; *Rola dialogu w życiu Kościoła*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 1. Lublin 2000 s. 188-203; *Dialog z niewierzącymi w polskiej rzeczywistości*. „Polonia Sacra” 22:2000 nr 7 s. 315-325; *Rola dialogu interdyscyplinarnego w badaniach eklezjograficznych*. W: *Geografia i sacrum*. Red. B. Domański, S. Skiba. T. 1. Kraków 2005 s. 329-337; *Podstawy metodologiczne dialogiki*. „Warszawskie Studia Pastoralne” 2006 nr 4 s. 77-93; *Dialog w duszpasterstwie indywidualnym*. „Warszawskie Studia Pastoralne” 2007 nr 6 s. 68-86; *Problem dialogu społecznego w nauczaniu Jana Pawła II podczas jego pielgrzymek do Ojczyzny*. W: *Musicie być mocni w wierze*. Przesłanie Jana Pawła II do człowieka współczesnego. Red. T. Borutka, S. Zawada. Bielsko-Biała 2005 s. 227-242.

⁹ W a l. *Podstawy metodologiczne dialogiki* s. 77-93.

Ponadto ks. prof. Jan Wal uczestniczył w promowaniu 9 profesorów na kilku Wydziałach Teologii w Polsce, a także w Ružomberok i Bratysławie na Słowacji. Napisał także 6 recenzji habilitacyjnych oraz 20 doktorskich, 59 recenzji magisterskich i 25 licencjackich.

Ks. prof. Jan Wal organizował sympozja naukowe poświęcone teologii pastoralnej, działalności charytatywnej i dialogice. Brał też czynny udział w wielu sympozjach, sesjach i kongresach naukowych, z czego kilka miało rangę imprez ogólnopolskich i międzynarodowych. Na wielu z nich ks. prof. Wal, ceniony powszechnie teolog pastoralista, wygłaszał referaty lub brał udział w dyskusjach panelowych.

Szeroko rozwinięta działalność organizacyjna ks. prof. Jana Wala związana jest z pełnionymi przezeń funkcjami. Liczba stanowisk i funkcji pełnionych przez ks. prof. Jana Wala świadczy o kompetencjach i uznaniu w kręgach akademickich i kościelnych oraz o umiejętności współpracy.

Od 1984 r. ks. prof. Jan Wal jest członkiem, a obecnie konsultantem Komisji Charytatywnej Episkopatu Polski. Działalność tej Komisji ma duże znaczenie dla realizacji działalności charytatywnej w Polsce. Ks. Profesor ma charyzmatyczne podejście do tej działalności na poziomie refleksji naukowej, ale także i duszpasterstwa charytatywnego.

Na osobne podkreślenie zasługuje wkład ks. prof. Jana Wala w organizację nauki. Duży jest jego wkład w powstanie i rozwój Podyplomowego Studium Dziennikarskiego w PAT w Krakowie – to on owo Studium przygotował koncepcyjnie, doprowadził do jego powstania w 1995 r., a następnie kierował nim przez dziesięć lat – do 2005 r. Od swego powstania Studium Dziennikarskie przygotowało wielu kompetentnych ludzi do pracy dziennikarskiej.

Duże znaczenie dla rozwoju teologii pastoralnej ma działalność Sekcji Pastoralistów, a od 2008 r. Stowarzyszenia Pastoralistów Polskich. Ks. prof. Jan Wal zawsze brał czynny udział w jej przedsięwzięciach, a w latach 1992-2002 przewodniczył temu gremium. Jego zasługi w konsolidowaniu i rozwijaniu Sekcji Pastoralistów Polskich są znaczące i dotyczą tak strony naukowej, jak i jednoczenia środowiska.

ZAKOŃCZENIE

Ks. prof. Jan Wal w swoich publikacjach, prezentowanych na łamach różnych czasopism, oraz w kierowanych przez siebie pracach dyplomowych – magisterskich, licencjackich i doktorskich – ukazywał kierunki odnowy

duszpasterstwa oraz potrzebę zmian w myśleniu i działalności pastoralnej. Jestem przekonany, że głos ks. prof. Jana Wała o potrzebie uwrażliwiania duchownych i świeckich na społeczny wymiar duszpasterstwa i ewangelizacji, na potrzebę dialogu w Kościele i w społeczeństwie polskim, na potrzebę pogłębiania teologii charytatywnej i intensyfikacji działalności charytatywnej, prezentowany w licznych publikacjach, odczytach i pracach dyplomowych, jest dobrze słyszany w Polsce i krajach ościennych. I chociaż trudno jest bez specjalnych na ten temat badań określić zasięg tego oddziaływania, to jednak można żywić przekonanie, że ma ono duże przełożenie na dzisiejszą świadomość i działalność teologów pastoralistów, jak też duszpasterzy i zaangażowanych apostołsko ludzi świeckich.

BIBLIOGRAFIA

- Fischer E.: Kirche und Kirchen nach dem Vaticanum II. München 1967.
- Greive W.: Praxis und Theologie. München 1975.
- Groot J. C.: Nowa definicja Kościoła Powszechnego. W: Nowy obraz Kościoła. Red. B. Lambert. Warszawa 1968 s. 13-24.
- Kamiński R.: Teoria działania Kościoła jako problem teologii pastoralnej. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 29:1982 z. 6 s. 55-68.
- Wprowadzenie do teologii pastoralnej. Kraków 2001.
- Luneau A., Bobichon M.: Kościół Ludem Bożym. Warszawa 1980.
- Łukaszyk R.: Pojęcie Kościoła jako Ludu Bożego w eklezjologii Vaticanum II. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 16:1969 z. 2 s. 50-61.
- Piwowski W.: Duszpasterstwo wiejskie dziś. „Więź” 27:1984 nr 6 s. 29-45.
- Schillebeeckx E.: Kościół a ludzkość. „Concilium” (wyd. polskie) 1965/66 nr 1-10 s. 27-40.
- Wał J.: Wychowanie dzieci i młodzieży do miłosierdzia. „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 122:1984 nr 7-8 s. 171-186.
- Vademecum dialogu. Kraków 1998
- Rola dialogu w życiu Kościoła. W: Teologia pastoralna. Red. R. Kamiński. T. 1. Lublin 2000 s. 188-203.
- Dialog z niewierzącymi w polskiej rzeczywistości. „Polonia Sacra” 22:2000 nr 7 s. 315-325.
- Rola dialogu interdyscyplinarnego w badaniach eklezjograficznych. W: Geografia i sacrum. Red. B. Domański, S. Skiba. T. 1. Kraków 2005 s. 329-337.
- Podstawy metodologiczne dialogiki. „Warszawskie Studia Pastoralne” 2006 nr 4 s. 77-93.
- Dialog w duszpasterstwie indywidualnym. „Warszawskie Studia Pastoralne” 2007 nr 6 s. 68-86.
- Problem dialogu społecznego w nauczaniu Jana Pawła II podczas jego pielgrzymek do Ojczyzny. W: Musicie być mocni w wierze”. Przesłanie Jana Pawła II do człowieka współczesnego. Red. T. Borutka, S. Zawada. Bielsko-Biała 2005 s. 227-242.
- Zerfass R.: Praktische Theologie als Handlungswissenschaft. W: Praktische Theologie heute. Hrsg. von F. Klostermann, R. Zerfass. München–Mainz 1974 s. 163-177.

REVEREND PROFESSOR JAN WAL AS A PASTORAL THEOLOGIAN
OF THE BREAK OF THE 20TH CENTURY

S u m m a r y

Reverend Professor Jan Wal in his research and didactic work has shown the directions of the revival of pastorate and the need of changes in thinking and in pastoral activities. Undoubtedly his research has contributed to a revival of the concept of pastoral theology in Poland. The main fields he worked on were making both the clergy and the laity more sensitive to the social dimension of pastorate and evangelization, the need of a dialog in the Church and in the Polish society, making charity theology more profound, and intensification of charity work.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Jan Wal, teologia pastoralna, posługa charytatywna Kościoła, duszpasterstwo społeczne, dialog.

Key words: Jan Wal, pastoral theology, the Church's charity service, social pastorate, dialog.